

# Adam Gajda

---

"Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej : (1944-1989)", Joanna Wojdon, Toruń 2001 : [recenzja]

---

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 6, 429-431

---

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w nich zagrożenia dla ochrony informacji, przykłady szpiegostwa, użytkowanie telefonów komórkowych – zagrożenia i zalecenia w zakresie bezpieczeństwa, dziesięć zasad przestrzegania tajemnicy wojskowej w armii jednego z państw zachodnich i jej sektorze cywilnym, przykładowe oświadczenie o zobowiązaniu się do zachowania tajemnicy, przykładową informację, że pismo zawiera tajemnice prawnie chronione, wybrane akty normatywne zawierające regulację dotyczącą tajemnic prawnie chronionych (ustawy, akty wykonawcze do ustaw, wewnętrzne akty administracji, akty prawa międzynarodowego, akty prawa kościelnego). Wśród wymienionych załączników warto zwrócić uwagę na pierwszy z nich – zagrożenia dla ochrony informacji, zwłaszcza w kontekście podejmowanych badań historycznych. Otóż Autorzy wymieniają opracowania historyczne naukowe i popularnonaukowe poświęcone działalności wywiadów jako swoiste poradniki, wskazujące, jakie zachowania utrudniają lub ułatwiają zdobycie ważnych informacji.

Starannie wydaną przez Wydawnictwo „Adam Marszałek” publikację, zaopatrzono w bogate przypisy i odsyłacze, a także cenną i obszerną, zawierającą ponad 400 pozycji (w tym obcojęzyczne) bibliografię.

Na zakończenie powtórzmy propozycję Autorów: „na początek Drogi Czytelniku, wybierz w spisie treści kilka rodzajów tajemnicy, które najbardziej mogą Cię dotyczyć i poświęć im trochę czasu. Tego nie musisz uczyć się na pamięć w całości. Ale zawsze warto wiedzieć, że dany problem występuje i umieć znaleźć odpowiedź”. Pomocą służy załącznik 9: *Czy potrafisz chronić swoje tajemnice?* – rodzaj testu złożonego z dziesięciu pytań i trzech odpowiedzi na każde, z których tylko jedna jest prawdziwa. Warto spróbować.

Wanda Krystyna Roman

Joanna Wojdon, *Propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej (1944–1989)*, Toruń 2001, ss. 329.

Propaganda jest jedną z nieodłącznych cech państwa totalitarnego. Za jej pomocą państwo manipuluje społeczeństwem i stara się kształtować pożądane postawy. Dzieci i młodzież, jako osoby o nie do końca ukształtowanych poglądach i postawach, stanowią grupę, która potencjalnie jest najmniej odporna na treści propagandowe i wśród tej grupy indoktrynacja może przynieść największe efekty. Skrzętnie wykorzystywała to partia komunistyczna w Polsce Ludowej, zaopatrując podręczniki dla szkół podstawowych w solidną dawkę treści propagandowych. I właśnie propaganda polityczna w podręcznikach dla szkół podstawowych Polski Ludowej jest tematem pracy Joanny Wojdon. Autorka jest adiunktem w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, a omawiana książka jest oparta na jej pracy doktorskiej.

Jak słusznie zauważyła autorka w powszechnej opinii sądzi się, że propaganda polityczna zdominowała przedmioty humanistyczne. W toku szerokich badań opinia ta została zweryfikowana przez Joannę Wojdon. Analizie poddane zostały podręczniki do języka polskiego, języków obcych, historii, wychowania obywatelskiego,

przysposobienia obronnego, geografii, przyrody, biologii, fizyki, chemii, matematyki, muzyki, plastyki, zajęć praktyczno-technicznych i wychowania fizycznego dla szkoły podstawowej wydane w Polsce w latach 1944–1989, programy nauczania oraz akta instytucji zajmujących się dopuszczaniem podręczników do użytku szkolnego. Niestety akta te, wiele mówiące o procedurze akceptacji oraz zawierające ciekawe sugestie, zalecenia i opinie, zostały udostępnione tylko do 1968 roku. Kilka cennych spostrzeżeń wniosły opinie żyjących autorów omawianych podręczników. Podstawa źródłowa została wsparta literaturą przedmiotu obejmującą nie tylko książki i publikacje historyczne, ale także socjologiczne i pedagogiczne.

Praca składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym zostały omówione polityczne uwarunkowania programów nauczania szkoły podstawowej. Ukazana ewolucja tych programów pozwala poznać zmiany w polityce oświatowej ówczesnych władz, dokonywane często pod wpływem bieżących wydarzeń politycznych. W drugim rozdziale autorka podjęła udaną próbę odtworzenia ogólnego modelu propagandy politycznej w oświacie omawianego okresu. Wyczerpująco omówiła cele propagandy politycznej oraz ich zmiany w poszczególnych okresach Polski Ludowej. Główne wątki propagandowe zostały sklasyfikowane w trzech grupach: sytuacja geopolityczna, ustrój wewnętrzny i socjalistyczny system wartości. Ostatnia z nich, kładąca nacisk na kształtowanie postaw i wychowanie, warta jest szczególnej uwagi i stać się może przedmiotem bardzo ciekawych dalszych badań, tak historycznych, jak i socjologicznych. W omawianym rozdziale można było zawrzeć także krótki fragment traktujący o teorii propagandy. Definicja zawarta we wstępie, a także pytania stawiane w zakończeniu i odpowiedzi na nie, tylko po części rekompensują ten mały brak. Trzeci rozdział traktuje o propagandzie politycznej w podręcznikach do poszczególnych przedmiotów nauczania. Z racji wielości materiału źródłowego jest to najobszerniejszy rozdział i zawiera trzy podrozdziały: przedmioty matematyczno-przyrodnicze, humanistyczne i inne (zajęcia praktyczno-techniczne i wychowanie fizyczne). Dopiero czytając tę część książki dostrzec można zakres indoktrynacji dzieci i młodzieży. Treści propagandowe znajdowały się już w elementarzu i towarzyszyły uczniom do końca szkoły. Nie omijały matematyki, języków obcych, plastyki i wychowania fizycznego. O ile polemiczne były, zawarte w podręcznikach, tezy o wyższości ustroju socjalistycznego nad kapitalistycznym, to niepokój budzą jawne przekłamania głównie w dziedzinie odkryć i pionierów postępu. Najpowszechniej występowały one w podręcznikach do przedmiotów ścisłych. Natomiast historia i język polski to przedmioty, w nauczaniu których było najwięcej białych plam. Wymazano z podręczników wiele niewygodnych treści, zastępując je nieproporcjonalnie rozbudowanymi „jedynie słusznymi ideami”. Autorka bardzo dobrze zaakcentowała ewolucję treści propagandowych w podręcznikach, uwzględniając ich ilość oraz zawartość. Obrazowo i czytelnie zostało to przedstawione w tabeli zamieszczonej w aneksie. W bardzo przystępny sposób wyjaśniła także specyfikę propagandy w książkach do historii: „indoktrynacja nie odbywała się obok czy przy okazji przedstawiania rzeczowego materiału naukowego, lecz była integralną treścią prezentowanych wiadomości”. Rozdział czwarty zawiera opis

procesu powstawania podręcznika. Patrząc na spis treści wydawać by się mogło, że ta część powinna znajdować się na początku, ale autorka we wstępie dobrze uzasadniła celowość umieszczenia tego rozdziału na końcu. Wnioski wynikające z analizy treści podręczników rzeczywiście znajdują potwierdzenie w dalszej części pracy. W zakończeniu autorka trafnie podsumowuje wyniki swoich badań oraz daje próbę odpowiedzi na trudne pytania dotyczące problemu propagandy w podręcznikach szkolnych okresu PRL-u. Czyni to w sposób przemyślany i dostrzega złożoność problemu. Szczególnie w aspekcie skuteczności oddziaływania treści propagandowych. A pamiętać należy, że szkoła nie była jedynym miejscem indoktrynacji, choć jej rola była duża w kształtowaniu młodych obywateli.

Książka zaopatrzona jest w wykaz podręczników dla szkoły podstawowej z lat 1945–1989, bibliografię oraz aneks (zestawienia ilościowe), w którym autorka z powodzeniem podjęła próbę obiektywizacji odczuć związanych z zawartością treści propagandowych. Aneks stanowi bardzo wartościowe uzupełnienie i podsumowanie treści książki.

Podsumowując, książka Joanny Wojdon jest interesującą i cenną pozycją dotyczącą działalności propagandowej w Polsce Ludowej. Praca jest przemyślana, a treść podana w sposób przystępny. Wiele zasygnalizowanych zagadnień może być przedmiotem dalszych badań dla historyków i socjologów. Można pokusić się o stwierdzenie, iż książka ta, profilaktycznie, powinna stać się także obowiązkową lekturą dla władz oświatowych oraz autorów podręczników i programów nauczania. W trakcie czytania tej pracy można dostrzec zakres zniewolenia społeczeństwa. Zniewolenia, które jest cechą systemu totalitarnego.

Adam Gajda

Andrzej Felchner, *Starostwo Powiatowe w Piotrkowie Trybunalskim (1945-1950) w świetle dokumentów własnego zespołu akt*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2004, ss. 632.

Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, choć jak dotychczas jest niewielką uczelnianą oficyną wydawniczą, poszczycić się może ostatnimi laty poważnym dorobkiem edytorskim. Prym wiodą tu publikacje skupionego w Filii Akademii Świętokrzyskiej prężnego środowiska historyków. Po wielce interesujących publikacjach Arkadiusza Adamczyka (*Przewrót majowy 1926 r. w relacjach Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie i Stefan Mękowski. Zapiski z Rothesay 1940-1942*), Czesława Grzelaka (*Kresy w czerwieni*), Edwarda Mierzwy (*Anglia a Polska w okresie rewolucji purytańskiej i restauracji oraz Dzieje kształtowania się polskich instytucji oświatowych, Historyka*), Tadeusza Olejnika (*Wieluń. Dzieje miasta 1793-1945*), Wandy Krystyny Roman (*Działalność niepodległościowa żołnierzy polskich na Litwie i Wileńszczyźnie. Wrzesień 1939 – czerwiec 1941 r.*), Henryka Stańczyka (*Polski wrzesień*), Macieja Szczurowskiego (*Artyleria Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w II wojnie światowej*), Ryszarda Wołoszyńskiego (*Między tradycją a reformą*).